

ข้อเสนอแนวทางการสร้างสรรค์ศิลปะการออกแบบ เพื่อการสืบสาน ภูมิปัญญาช่างไม้เมืองเพชร คุณค่าแห่งวิถีวัฒนธรรมในบริบทปัจจุบัน

Suggestions for Creative Art Design Guidelines for the Continuation of the Carpentry Wisdom of Phetchaburi: The Value of Cultural Ways in the Present Time Context

เขมา ฉ่งฉายา* และ ภูวนาท รัตนรังสิกุล
Khema Changchaya* And Phuvanart Rattanarungsikul

คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม 73000
Faculty of Decorative Arts, Silpakom University, Nakhon Pathom 73000

*To whom correspondence should be addressed. e-mail: khe_aun@hotmail.com

Received: 22 March 2023, Revised: 21 April 2023, Accepted: 6 May 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอแนวทางในการสืบสาน และกระบวนการในการนำคุณค่าและความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชรสู่แรงบันดาลใจในการพัฒนาแนวความคิดของการสร้างสรรค์ศิลปะการออกแบบร่วมสมัย ในบริบทปัจจุบัน ด้วยการศึกษาค้นคว้าในพื้นที่ และจากเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ ได้ข้อค้นพบว่า สกุลช่างไม้เมืองเพชรมีคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีวัฒนธรรมเมืองเพชรในอดีตเป็นอย่างมาก แม้จะเป็นรากฐานสำคัญในการบ่งชี้อัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองเพชร แต่ทว่าการอนุรักษ์ยังมุ่งเน้นแค่รูปลักษณ์ภายนอก องค์ประกอบที่ชำรุดเสื่อมโทรมถูกทดแทนด้วยวัสดุและเทคนิคใหม่ โดยการวิเคราะห์คุณค่าในเชิงนามธรรม ไม่มีการสืบสานฝึกฝนทักษะงานช่างฝีมือดั้งเดิม เหล่านี้ล้วนเป็นภัยคุกคามที่ไม่เพียงทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายไปเท่านั้น ในทางตรงข้ามหากมีการศึกษาและกลยุทธ์เชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมแล้ว มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชร สามารถนำมาสร้างสรรค์ต่อยอดเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้อีกด้วย

มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชร เป็นความรู้ที่เป็นองค์รวม การศึกษาจึงต้องใช้กระบวนการรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน สะท้อนให้เห็นถึงมิติทางความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาในครุงานเกิดเป็นสกุลช่าง ทำให้ภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชรเป็นหนึ่งในภูมิปัญญารากฐาน ที่ก่อร่างสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองอันประกอบด้วย การดำเนินชีวิตของคนในบ้าน และการปฏิสัมพันธ์ในวัดและพื้นที่สาธารณะของชุมชนในอดีต เป็นองค์ความรู้ที่คนเมืองเพชรใช้แก้ปัญหาหรือจรรโลงชีวิต ทำให้วัดและบ้านดำรงความเป็นเมืองเพชรจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน ความรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชร สู่การพัฒนาแนวความคิดของการสร้างสรรค์เพื่อการสืบสานในบริบทปัจจุบันนั้น ผู้เขียนขอเสนอแนวทางสืบสานองค์ความรู้คุณค่าทางวิถีวัฒนธรรม โดยโครงสร้างการจัดการกระบวนการเรียนรู้ควรอิงทฤษฎีการศึกษาที่ยอมรับเป็นสากล แต่คงไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมการศึกษาในท้องถิ่นที่ยังคงอยู่ในบริบทปัจจุบันซึ่งพิจารณาเป็นแนวทางโดยสังเขป 3 ประการดังนี้ 1) การสร้างสรรค์ในระบบ : เพื่อให้หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกำหนดแนวทางสำหรับการศึกษาหรือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองเพชรในทิศทางเดียวกัน 2) การสร้างสรรค์นอกระบบ : เพื่อสร้างการรับรู้ (Awareness) การสื่อสารและเผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ศิลปะการออกแบบร่วมสมัยจากภูมิปัญญาสกุลช่างไม้เมืองเพชร แก่ผู้สนใจและประชาชนทั่วไป และ 3) การสร้างสรรค์ตามอัธยาศัย : เพื่อส่งเสริมให้แหล่งการเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรม เพื่อเชิดชูองค์ความรู้ของ สกุลช่างไม้เมืองเพชร ปราชญ์ ชาวบ้าน เป็นต้น

คำสำคัญ : สกุลช่างไม้เมืองเพชร การสืบสานมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรม ศิลปะการออกแบบร่วมสมัย บริบทปัจจุบัน

Abstract

This article presents a guideline for continuation and the process of bringing the value and importance of the wisdom heritage and cultural way of the Phetchaburi carpentry artisans to inspire the development of concepts of the creation of contemporary art and design in the current context by studying the information in the area and from relevant documents or research, and then synthesizing it as knowledge. It was found that Phetchaburi carpentry artisans have great value and significance to the ancient Phetchaburi culture. However, it has not been inherited appropriately according to the context of the time.

A Study of the Wisdom Heritage and Cultural Way of the Carpenters of Muang Phetchaburi is a holistic knowledge that gathers information related to each other, reflecting the dimensions of ideas, beliefs, relationships between people, and the carpentry artisans. The wisdom and culture of the Phetchaburi carpentry artisans form the foundation for their way of life, including the construction of people's homes, temples, and houses in the past. It is the knowledge that the people of Phetchaburi use to solve problems or livelihoods, making temples and houses maintained the status of Phetchaburi's culture from the past to the present. The wisdom heritage and cultural way of the carpentry artisans of Phetchaburi to developing the concept of creating contemporary art and design, the researcher presents the knowledge of 3 issues as follows: Knowledge and Learning Process: Theoretical and Universal, Cultural Values: Characteristics and Persistence in the Present Context, Creation for Continuation in the Present Context are: 1) Creativity in the system: to be a guideline for relevant agencies or organizations. There are guidelines for education or learning activities related to intellectual heritage and cultural ways. 2) Outside system creativity: for communication to convey meaning and disseminate knowledge about the creation of contemporary art and design for interested parties and the general public, and 3) self-discretion creativity: to promote learning resources, or a learning center for heritage, wisdom, and cultural ways to honor the knowledge of carpentry artisans, philosophers, villagers, etc. in Phetchaburi.

Keywords: Inheritance of wisdom heritage and cultural way, contemporary art design, current context

บทนำ

ความเปลี่ยนแปลง ในปัจจุบันตามกระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงรสนิยมตามแฟชั่นอย่างรวดเร็วรวมถึงโรคระบาดใหม่ และการจัดการผลกระทบจากภัยธรรมชาติ มีอิทธิพลและสร้างความแปรเปลี่ยนในการพัฒนาประเทศให้เป็นไปตามกระแสหลักจากวัฒนธรรมตะวันตก ขณะที่มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของไทย ถูกกลืนและแทนที่ด้วยเทคโนโลยีและสื่อจากภายนอก แม้ว่ารัฐบาลและนักคิดจำนวนมากในสังคมไทยมีความพยายามจะนำ การสืบสานมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมในระบบ มาสร้างสรรค์เป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจอย่างได้ผลดีก็ตาม แต่ทว่า การอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสาน เอกลักษณ์ไทย ซึ่งรวมถึงองค์ความรู้ ทักษะ การปฏิบัติ การออกแบบเป็นสัญลักษณ์ การส่งเสริมคุณค่าและความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ยังไม่ได้มีการนำมาถ่ายทอด อนุรักษ์ สืบสาน ไปพร้อมกัน จึงทำให้เกิดการนำมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมมาใช้เพียงรูปลักษณ์ที่ฉาบฉวย “ขาดความรู้ลึกและจิตวิญญาณที่บรรพบุรุษ ได้คิดค้น สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของชาติ มาสู่รุ่นลูกหลาน ในยุคปัจจุบัน”[1] ตั้งแต่ การเริ่มใช้นโยบายพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ จากแนวทางการพัฒนาชาติที่เน้น การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยมุ่งพัฒนาตามกระแสหลักในแบบทุนนิยมอย่างที่ผ่านมา เป็นแนวทางการพัฒนาที่สามารถรองรับ ความคิดและจิตใจของผู้คนส่วนใหญ่ได้เป็นอย่างดี แต่ขาดเสถียรภาพในการพัฒนาด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและศิลปกรรม เกิดผลกระทบตามมามากมายในสังคมปัจจุบัน เป็นเหตุให้มีผู้คน จำนวนมากออกมาเคลื่อนไหวทักท้วง เรียกร้องให้มีการทบทวนแนวทางการพัฒนากระแสหลัก เนื่องจากแนวทางการพัฒนาดังกล่าว สร้างผลกระทบมากมาย ต่อสังคม ชุมชนและในระดับท้องถิ่นด้วย ฉะนั้นการพัฒนาระแสหลักกับการพัฒนาระแสรองของโลกหรือแนวทางการพัฒนาของท้องถิ่น การให้ความสนใจกับการพัฒนาแบบทางเลือก (Alternative Development) หรือการพัฒนาระแสรองมากขึ้น [2] อาจเป็นอีก วิธีหนึ่ง ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคอขวดด้านสิ่งแวดล้อม ความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็น ปัญหา ความยากจน ความแตกต่างทางสังคม รวมถึงปัญหาจากวิกฤตทางเศรษฐกิจ ที่อาจจะมีส่วนทำให้เกิดจากชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการทรัพยากรได้ ดังนั้น การพัฒนาระแสรองคือการให้ความสนใจกับมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรม หรือทุนทาง สังคมและทุนทางวัฒนธรรมในสังคมชนบท ดังนั้นประเด็นของการพัฒนาคุณค่าและความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาและ วิถีวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น จึงถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงมากที่สุดในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม นำมาเพื่อใช้ในการจัดการแก้ไข กับปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น อย่างสอดคล้องกับบริบททางสังคมและฐานทรัพยากรของชุมชนด้วย

เนื้อหา

มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวม ซึ่งรวบรวมความรู้ต่าง ๆ โดยการรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ที่มีสัมพันธ์ภาพกัน สะท้อนให้เห็นถึงมิติทางความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างคนและสกลต่างไม่ มีภูมิปัญญาและ วิถีวัฒนธรรมเป็นรากฐานการดำเนินชีวิตรวมถึงการสร้างของผู้คน บ้าน วัด ด้วยองค์ความรู้จากการแก้ปัญหาของสังคม เป็นประโยชน์ของการดำรงชีวิตหรือประโยชน์ในการคงอยู่ของสังคมท้องถิ่น ซึ่งความสำคัญดังกล่าวได้รับความสนใจ จากองค์กร

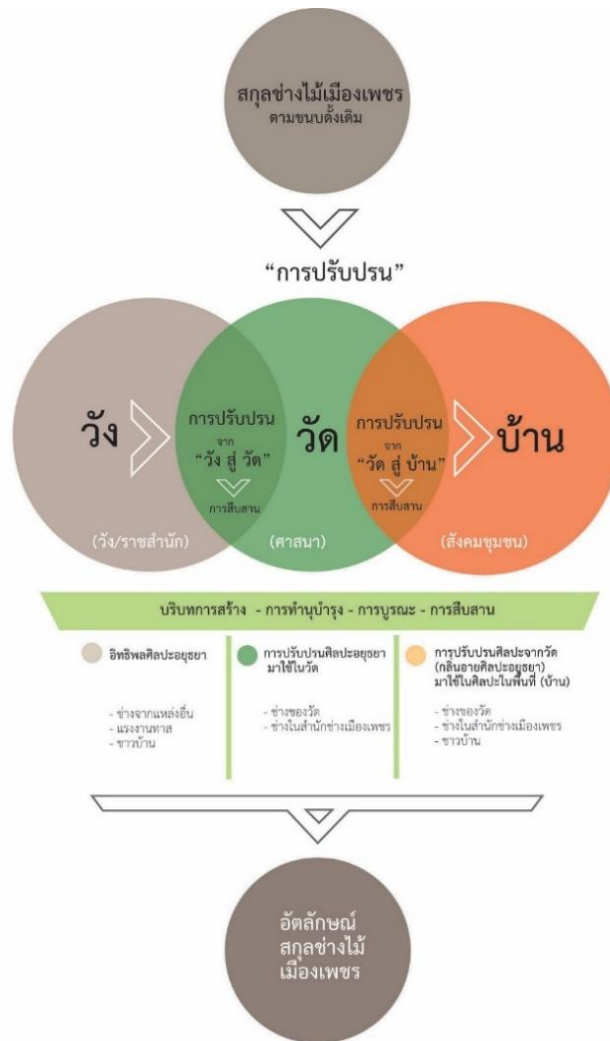
ภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนท้องถิ่น หรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อเข้าใจ เข้าถึง ทูทางวัฒนธรรมของตนให้มากขึ้น และไม่ใช้ความขัดแย้งกับกระแสความเจริญ และไม่ใช้การย้อนกลับไปสู่ชีวิตในอดีต แต่เป็นปฏิกิริยาเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้สังคมไทยดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปอย่างมีคุณภาพและมีลักษณะเป็นสากล [3] ทูทางวัฒนธรรม จะมีลักษณะของความเฉพาะตนและมีความภาคภูมิใจ และมีความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตนเองสู่การพัฒนาในบริบทปัจจุบันและต่อยอดสู่นาคต เราจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในวิทยาการสมัยใหม่เท่านั้น แต่เราจำเป็นต้องรู้จักและเข้าใจภูมิปัญญาของตน มีฐานราก มีต้นทุนทางวัฒนธรรม อันได้สั่งสม สืบสานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างภาคภูมิใจ บนแนวทางผสมผสานในสิ่งที่เรามีเราเป็น กับทุนทางวัฒนธรรมในบริบทสมัยใหม่ที่เรารู้แล้วว่าเหมาะแก่เรา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นบทความนี้อธิบายความถึง มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชร เป็นองค์ความรู้ ในด้านคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิต นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้เป็นแนวทางการสร้างสรรค์ศิลปะการออกแบบร่วมสมัย เพื่อการสืบสานในบริบทปัจจุบัน จากการสังเคราะห์เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึงการลงพื้นที่ ผู้เขียนได้เสนอ มรดกภูมิปัญญาสกุลช่างไม้เมืองเพชร เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. มรดกภูมิปัญญาสกุลช่างไม้เมืองเพชร: องค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้
 2. มรดกภูมิปัญญาสกุลช่างไม้เมืองเพชร: คุณค่าทางวิถีวัฒนธรรม
 3. มรดกภูมิปัญญาสกุลช่างไม้เมืองเพชร: สร้างสรรค์เพื่อการสืบสานในบริบทปัจจุบัน
- มีรายละเอียด ดังนี้

มรดกภูมิปัญญาสกุลช่างไม้เมืองเพชร: องค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้

เมื่อกล่าวถึงมรดกภูมิปัญญาสกุลช่างไม้เมืองเพชรนั้น มีคุณค่าและความสำคัญสำหรับผู้คนหรือท้องถิ่นมีการเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาด้านการศึกษาของท้องถิ่นเพชรบุรี กล่าวคือเป็นโรงเรียนช่างไม้แห่งแรกและเดียวจากอดีตและเลื่อนหายไปตามกาลเวลา อดีตโรงเรียนช่างไม้เพชรบุรี คือจุดศูนย์กลางของชุมชนและท้องถิ่นเพชรบุรี เป็นแหล่งกำเนิดช่างไม้ มีการสร้างองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและเหมาะสมกับท้องถิ่นเพชรบุรี และความกลมกลืนและสมดุล (วัด-บ้าน-ความเชื่อ ความศรัทธา) เกิดจากองค์ประกอบของวิถีวัฒนธรรมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อม เป็นรากฐานของการพัฒนา (การสร้าง) การพึ่งพาตนเอง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมถึงการผสมผสานองค์ความรู้ (การศึกษาตามลำดับขั้น) บนพื้นฐานความรู้ดั้งเดิมในท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่ใช้ประโยชน์ได้กว้างขึ้นและเป็นสมัยนิยมของยุคสมัยนั้น นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นวิถีวัฒนธรรมของตนเองและท้องถิ่น โรงเรียนช่างไม้เพชรบุรี มีกระบวนการขัดเกลากลุ่มครูช่างที่ประพฤติปฏิบัติดี (หลวงพ่อดินทร์ (พระเทพวงศาจารย์) อดีตเจ้าอาวาสวัดยางและเจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี ผู้ก่อตั้งโรงเรียนช่างไม้เพชรบุรี) [4] เป็นแบบอย่างที่น่าเลื่อมใส ศรัทธา สู่แนวทางที่ดีและมีความเชื่อสืบทอดกันมาในยุคสมัยหนึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่า เป็นความกลมกลืนและสมดุลของธรรมชาติ จิตใจ พฤติกรรม สังคม วัฒนธรรม องค์กร ชุมชน บุคคลในท้องถิ่นจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างงานและวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา เมื่อสภาพทางสังคม สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตเปลี่ยนไป การสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาเพื่อปรับใช้ ให้เข้ากับบริบทของท้องถิ่น จึงเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง [5]

สำหรับกระบวนการเรียนรู้ด้วยการขัดเกลากลุ่มครูช่างที่ประพฤติปฏิบัติดี ถูกถ่ายทอดกันมาจนกลายเป็นกระบวนการด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดเป็นสกุลช่างไม้เมืองเพชร ที่มีคุณค่าด้านรูปแบบและวิธีการเรียนรู้อย่างหลากหลาย วิธีการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูกหรือแม้แต่การทำตามแบบอย่าง เป็นวิธีการที่สกุลช่างไม้เมืองเพชรใช้เรียนรู้ที่จะรักษากระบวนการในการสร้างต่อยอดไปสู่การประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิต สกุลช่างไม้เมืองเพชรมีการสั่งสมความรู้ ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดให้กับลูกหลานสู่การประพฤติกลายเป็นจารีต ธรรมเนียม ในวัฒนธรรมของสกุลช่างไม้เมืองเพชรนั้น ๆ ไป การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงเป็นวิธีการหนึ่งที่สกุลช่างไม้เมืองเพชรใช้เรียนรู้ ในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น สร้างวัด สร้างบ้าน ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น คนเมืองเพชร เรียนรู้จากระบบโครงสร้างบ้านหรืออาคารทรงสูง ที่เหมาะสมกับพื้นที่ลุ่มน้ำ แล้วค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ ระหว่างสภาพอากาศและน้ำในท้องถิ่น เป็นต้น การเรียนรู้ด้วยวิธีการถ่ายทอดความรู้เป็นการต่อยอดจาก เรียนรู้จากการกระทำจริง พัฒนาและต่อยอด (Transmission) วิธีการถ่ายทอดความรู้เป็นการแสดงวิธีการด้วยวัตรปฏิบัติ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral tradition) อบรมสั่งสอนในรูปของการบวชเรียนเป็นพระ อาศัยองค์ความรู้ในลักษณะและรูปแบบของผลงาน

ภาพที่ 1 โครงสร้างการศึกษาวิถีวัฒนธรรมในสกลช่างไม้เมืองเพชร

นอกจากนี้สกลช่างไม้เมืองเพชร ยังมีกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและเป็นแบบอย่าง จากพิธีกรรมในเชิงจิตวิทยา กระบวนการเรียนรู้จึงมีความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อ ความศรัทธาของคน มุ่งเน้นให้เด่นชัดเป็นกรอบศีลธรรมจรรยาของท้องถิ่น แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่จำเป็นต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ความศรัทธาในสำนักและครูช่างเป็นกระแส ความเชื่อ ความประสงค์ของการเรียนรู้ โดยยึดหลักการทางศาสนาเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะ ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของท้องถิ่น พัฒนาการเรียนรู้ไปสู่อุดมการณ์แห่งชีวิต มีกรอบและแนวทางในการประพฤติและให้ความมั่นคง ความมั่นใจ ในการดำรงอยู่บนความเคลื่อนไหวความเป็นไปตามกาล และถือเป็นสัจธรรมในยุคสมัยหนึ่ง วัดจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนหรืออาจใช้วิธีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสังคม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ ที่มีความใหม่เสมอ ผสานกลมกลืนบ้าง ชัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกระบวนการการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) [6] เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาในสังคมไทยอยู่ตามกาล ปัจจุบันสังคมได้มีความพยายาม ในการคัดเลือกเอาความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมทางวัฒนธรรมเดิม มาผลิตซ้ำใหม่ให้ตรงกับความต้องการที่เป็นปัจจุบันและสามารถ แก้ปัญหาในบริบทได้เพียงระดับหนึ่ง แต่วิธีการที่ช่างไม้เมืองเพชรได้ใช้กันมาจนถึงปัจจุบันและยังได้รับความนิยมอยู่ คือ ครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองของการ ลักเรียน ลักเอาอย่าง ลองทำด้วยตนเอง ที่ตนสังเกตได้ด้วยตนเอง สังเคราะห์และประยุกต์ ตามความเข้าใจและเข้าถึงของตน กระบวนการเรียนรู้ สังเคราะห์และประยุกต์ด้วยตนเอง ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่หลากหลาย เป็นส่วนทำให้สกลช่างไม้เมืองเพชรดำรงอยู่ได้ตามกาลเวลาและนำไปสู่กระบวนการที่ไม่ซับซ้อนของการถ่ายทอดองค์ความรู้ ตามความเชื่อ ความศรัทธาของสกลช่าง เป็นการแสดงออกถึงวิถีวัฒนธรรมอันดีงามที่ควรสืบสาน ต่อยอด สืบไป

มรดกภูมิปัญญาสกลช่างไม้เมืองเพชร : คุณค่าทางวิถีวัฒนธรรม

ภูมิปัญญา คือ ความรู้ ความสามารถและทักษะของการดำรงชีวิตโดยอาศัยประสบการณ์ การลองผิดลองถูก เข้าใจ เข้าถึง ด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการคิด การสร้างสรรค์หรือการแก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จ ภูมิปัญญาไม่มีตัวตนจับต้องไม่ได้ เป็นสำนึก เป็นความคิด ความจำที่อยู่ในตัวบุคคลหรือในสังคม ซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตและคุณค่าทางวัฒนธรรม [7] ความเชี่ยวชาญและองค์ความรู้ ของช่างที่หลากหลาย ทำให้เกิดการจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเนื้อหา เรื่องราว ที่ต่างไปอย่างหลากหลาย ช่างจะมีเข้าใจ สามารถ ปรับใช้ทักษะและเทคนิคกับเทคโนโลยีตามสมัย แต่ยังคงพัฒนางานอยู่บนพื้นฐานคุณค่า ดั้งเดิม อย่างเคร่งครัด สามารถพึ่งตนเองใน การแก้ปัญหาและปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับความสามารถและทักษะ มีระบบความสัมพันธ์เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนเป็นหลัก มีความเข้าใจในความพอดีของชีวิตเป็นสาระสำคัญ

ภูมิปัญญาสกลช่างไม้เมืองเพชร ได้แก่ ความสามารถในการจัดการทรัพยากร ไม้ ประเภทไม้ ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น โดยเน้นประเภทไม้ที่มีในท้องถิ่น สามารถพึ่งพาได้ด้วยตนเอง การดูแลและรักษาไม้ ด้วยวิธีการแบบพื้นบ้าน อาทิเช่น ในเรือนไทย ภาคกลางนิยมใช้ไม้เต็งหรือไม้แดงในการทำเสาอาคาร แต่ในท้องถิ่นเพชรบุรี นิยมใช้ไม้ตะเคียนหรือตะแบก เนื่องจากเป็นไม้ที่พบได้ ในป่าแถบนี้เป็นส่วนใหญ่ สามารถคัดสรรไม้มาใช้ได้มากกว่าไม้สัก ที่ต้องนำเข้ามาจากแหล่งอื่น ที่สำคัญไม้ตะเคียนหรือตะแบก มีคุณสมบัติที่ แข็งแรง เนื้อเหนียว ทนทานดี ทนปลวกดี แต่มีข้อสังเกตของช่างในเรื่องการเลือกใช้ เช่น ชนิดลายของไม้ตะแบก จะมีบางชนิดที่ไม่มีลายแต่จะแข็งแรงมาก จะนำไปใช้งานที่ต้องรับน้ำหนักและไม้ตะแบกชนิดลายใช้ทำเครื่องเรือนได้สวยงามมาก ใช้ทำตู้ไม้ ด้ามมีด ด้ามถือ เป็นต้น จึงเกิดภูมิปัญญาในการกระบวนการคัดสรร ดูแล บำรุงรักษา เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ความสามารถ จัดการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรไม้ อย่างสมดุล โดยยึดโยงเข้ากับโมคตของสังคม ครูช่างจะแปรรูป ภูมิปัญญาในรูปแบบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับความความเคารพ ความศรัทธาและความเชื่อ ที่แสดงออกด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ ในเรื่องความเชื่อ เคารพ และความศรัทธาบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตายาย ผีประจำบ้าน พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ เป็นต้น วิถีวัฒนธรรม สกลช่างไม้เมืองเพชรประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีควบคู่กับบริบททางสิ่งแวดล้อม และความยั่งยืนทางสังคม มีการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ เช่น การสร้างสรรค์วัดและสถาปัตยกรรมด้านศาสนาและความเชื่อ จนกระทั่งกิจกรรมเพื่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมท้องถิ่น เช่น อาคาร เครื่องใช้ในการดำรงชีวิตและสันทนาการของส่วนตัวและชุมชน บนพื้นฐานด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี มีความโดดเด่นด้วย การเรียนรู้และร่วมพัฒนาแบบแผนภูมิปัญญา ของสังคมท้องถิ่น เป็นมาตรฐานงานช่างผ่านพิธีกรรมเฉพาะด้าน เช่น เบิกหน้าพรหม ประพาส ียกเสาเอก ให้อายุช่าง การทำขวัญไม้ ทำขวัญเรือน ในอีกประการหนึ่งช่างไม้เมืองเพชร แปรรูปเหตุผลและหลักการ ในการคัดสรรวัสดุเป็นข้อความเชื่อที่เรียบง่าย เช่น ชื่อไม้ตะแบก คำว่า “แบก” ก็สัมพันธ์กับคุณสมบัติทางกายภาพ คือความแข็งแรง ของไม้ที่เหมาะสมในการรับน้ำหนักควบคู่ไปกับความนามธรรมของการเสริมสร้างความมั่นคงแก่ชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้อยู่อาศัยอีกด้วย

ดังนั้นองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเกิดจากสติปัญญา ความสามารถในการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นเป็นสำคัญ [8] เป็นองค์ความรู้ จากความสามารถของ ชาวบ้าน ที่คิดค้น สังสม สืบสานพัฒนา ต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ เป็นการสร้างองค์ความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะ ใช้ปัญญาตอบสนอง ความจำเป็น ความต้องการของท้องถิ่นตามสภาพสังคม และการคงอยู่ในบริบทปัจจุบัน เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น

มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกลช่างไม้เมืองเพชร : สร้างสรรค์เพื่อการสืบสานในบริบทปัจจุบัน

1) การสร้างสรรค์ในระบบการศึกษา

เพื่อเป็นแนวทาง สำหรับการศึกษาหรือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาช่างไม้เมืองเพชร รวมถึงมีการปลูกจิตสำนึกด้านความสำคัญและคุณค่าของภูมิปัญญาไทย ให้แก่นักเรียน นักศึกษา [9] ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญหนึ่งของการจัดการศึกษาในหลักสูตรศิลปะการออกแบบหรือที่เกี่ยวข้อง โดยมีคณะทำงานเพื่อการถอด สาระสำคัญของการศึกษาในโรงเรียนช่างไม้เพชรบุรี ทั้งรูปธรรมและนามธรรม และพัฒนาเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนตาม ระยะเวลาและข้อจำกัดในห้องเรียน

2) การสร้างสรรค์นอกระบบ

การจัดแสดงหรือการจัดวาง เพื่อการสื่อสาร สื่อความหมายและเผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับเรื่องมรดกภูมิปัญญาและ วิถีวัฒนธรรมช่างไม้เมืองเพชร แก่ผู้สนใจและประชาชนทั่วไป นิทรรศการในพื้นที่ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจ เจตคติ ที่ดีและเห็นคุณค่า ของภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกำหนดแนวทางสนับสนุนกระบวนการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุในเมืองเพชร ไม้ใช้เพียงแต่เป็น Landmark เพื่อการท่องเที่ยวหรือสถานที่จัดแสดงมรดกทางภูมิปัญญาที่ตายไปแล้ว แต่ควรสร้างสรรค์ในรูปแบบ ของพิพิธภัณฑ์มีชีวิต (Living Museum) ควบคู่ไปด้วยกัน

3) การสร้างสรรค์ตามอัธยาศัย

เพื่อส่งเสริมให้มีแหล่งการเรียนรู้ หรือศูนย์การเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรม เพื่อเชิดชูองค์ความรู้ของสกุลช่างไม้เมืองเพชร ราษฎรชาวบ้าน เป็นต้น การประกอบกิจกรรมเพื่อการเผยแพร่ความรู้ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการสำรวจภูมิปัญญาไทยในแต่ละท้องถิ่น และจัดทำทำเนียบหรือบันทึกเอกสารภูมิปัญญาท้องถิ่น และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับรู้ถึงภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น ประชาชนจะได้รับประโยชน์อะไรบางอย่างจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพที่ 2 กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะการออกแบบร่วมสมัยเพื่อเสนอแนะแนวทางการรักษาและสืบสานมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชรในบริบทปัจจุบัน

มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรม เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นความสำคัญของสกุลช่างไม้เมืองเพชร กับบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมหรือพัฒนาภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นให้ดำรงอยู่อย่างภาคภูมิ สู่การพัฒนาคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาการเรียนรู้ที่ยั่งยืน หน่วยงาน ทุกภาคส่วนได้ให้ความสำคัญ โดยกำหนดเป็นนโยบายการศึกษาในระดับชาติ พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 สู่ระบบการเรียนรู้เพื่อการสร้างสรรค์ในระบบหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการสืบสาน การสร้างสรรค์นอกระบบเพื่อการสื่อสาร สื่อความหมายและเผยแพร่ความรู้ในฐานะศิลปะการออกแบบร่วมสมัย และการสร้างสรรค์ตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมและเชิดชูสกุลช่างไม้เมืองเพชร ซึ่งทุกภาคส่วนควรตระหนักและให้ความสำคัญในการนำ มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชร เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง

บทสรุป

มรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชร เป็นสิ่งที่มีลักษณะของการสั่งสม เรียนรู้ สืบสาน สืบทอด แต่ขาดความต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบันจากบรรพบุรุษสู่ชนรุ่นหลัง การสร้างสรรค์ศิลปะการออกแบบร่วมสมัย จะเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์และสอดคล้องกันในการสืบสานวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมในบริบทปัจจุบันของสกุลช่างไม้เมืองเพชร จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้และการพัฒนาประเทศจะไม่คำนึงถึงความรู้ ทักษะ วิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชรก็คงเป็นไปไม่ได้ การนำมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสู่การสร้างสรรค์เพื่อการสืบสาน จะช่วยสร้างสมดุลระหว่างสกุลช่างไม้เมืองเพชรกับบริบทปัจจุบัน บนพื้นฐานความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลง ตามกาลเวลา การสร้างสรรค์ศิลปะการออกแบบร่วมสมัย ช่วยส่งเสริมคุณค่าและความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมสกุลช่างไม้เมืองเพชร ให้มีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นและด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่าง ผู้สร้างสรรค์ สกุลช่างไม้ ชุมชน คน ครอบครัว ชุมชน ส่งเสริมความเข้มแข็งของการสืบสานด้วยกระบวนการที่ร่วมสมัยกับการจัดการองค์ความรู้และการสร้างสรรค์และเลือกสรร ปรับปรนภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความมั่นคงทางสังคมและความเป็นชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- [1] สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. บทบาทของสถานศึกษากับภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น. 2555, น.2.
- [2] Goldma, A.I. Knowledge in a Social world. Oxford: Clarendon Press. 1999, p.46.
- [3] ชนัญญ์ เมฆหมอก. สำนักและการสืบสานงานช่างไม้สายสกุลช่างเพชรบุรี. มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. โรงพิมพ์เดือนตุลา. 2560.
- [4] จ่านง อุไรรัตน์. “พระเทพวงศาจารย์ ผู้ให้กำเนิดโรงเรียนช่างไม้เพชรบุรี.” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวงศาจารย์ (อินทร์ อินทโชโต) วัดยาง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์. 2530.
- [5] นันธวัช นูนารณ. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าแห่งวิถีชีวิต วัฒนธรรม เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ 2560, น.21
- [6] ปีแอ บูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu). Cultural reproduction and Social reproduction. 1970. เข้าถึงได้จาก:
(http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_reproduction.2552)
- [7] กฤษณา วงษาสันต์. วิถีไทย. กรุงเทพฯ: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น. 2552, น.5
- [8] Krapf, Eric. (2002). Unconventional Wisdom about Local Competition, Dissertation Abstracts Internationl. Orburn. 2002, p.24-28.
- [9] ดวงฤทัย อรรถแสง. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น.ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น., 2552, น.18.